

М. Л. МАКАРЕВИЧ

КЛАД КРЕМ'ЯНИХ СОКИР

У 1959 р. під час археологічних досліджень трипільського поселення біля с. Стіна, Томашпільського району, Вінницької області¹ були проведені розвідкові роботи в с. Кислицькому, того ж району. Село розташоване за 3 км на захід від ст. Вапнярка, на високій терасі лівого берега невеликої заболоченої р. Ковбанки, що впадає в р. Русавку (ліва притока Дністра).

Місцевість навколо села насичена археологічними пам'ятками. Тут відкрито два поселення чорноліської культури (одне — біля ста-

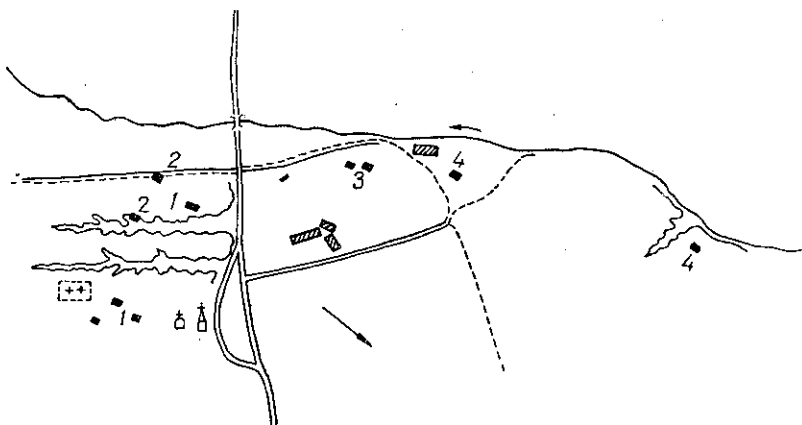

Рис. 1. Схематичний план розташування пам'яток біля с. Кислицького.

1 — поселення чорноліської культури; 2 — місця знахідок кладів крем'яних сокир; 3 — поселення трипільської культури; 4 — поселення черняхівської культури.

рого кладовища, друге — в урочищі «Магушанський лісок»), два поселення черняхівської культури (одне — на захід від села в урочищі «Лиски», друге — в урочищі «Гирни»). Тут же зафіксовані залишки трипільського поселення, етапу В/І (рис. 1). Культурний шар на всіх відзначених пунктах пошкоджений оранкою.

Про виявлення нових археологічних пам'яток в с. Кислицькому нас повідомили жителі села В. І. Вакула та А. Дмитрук. В урочищі «Магушанський лісок», на високій терасі між річкою Ковбанкою та глибоким ярмом, було випадково знайдено два кладки крем'яних сокир.

¹ М. Л. Макаревич, Исследования в районе с. Стена на Среднем Днестре, КСИА, вып. 10, К., 1960.

Один з них виявлений в обриві яру на глибині 0,5 м; в ньому налічувалося 20 сокир, які лежали впритул одна до одної. Додаткове обстеження цієї ділянки нових знахідок не дало.

Другий клад знайдено на відстані приблизно 500 м від першого, на краю шляху, що йде по лівому березі р. Ковбанки, на південь від с. Кислицького. В свій час В. І. Вакула знайшов тут 9 сокир, які були вимиті з ґрунту дощем.

Розкоп, закладений нами на цьому місці (3×3 м), дав ще 5 сокир, що лежали на глибині 18 см, на відстані 5—8 см від попередньої знахідки. Всі вони, як і ті сокири, що були знайдені В. І. Вакулою, лежали *in situ*, причому лезо однієї сокири торкалося обуха іншої.

Очевидно, це був єдиний клад, який складався з 14 сокир, що зберігалися, можливо, у двох в'язанках. Таким чином, біля с. Кислицького всього було знайдено 34 сокири, виготовлені з сірого або сірувато-білого матового кременю і дуже схожі між собою за технікою виготовлення та формою (рис. 2, 1). Складається враження, що всі вони виготовлені в одній майстерні. Сокири клиновидної форми, підпрямокутні в розрізі, лезові частини трохи закруглені. Виготовлені сокири за допомогою техніки оббивки (слідів шліфування немає). Причому дуже старанно оброблені леза та грані сокир, які мають вигляд зубців пилки.

Технічні прийоми обробки сокир вказують на їх досить пізній, післянеолітичний час.

Деякі деталі в обробці та формах знярядь дозволяють поділити сокири на дві підгрупи. До першої відносяться 6 екземплярів, що мають розширене, тонке, трохи закруглене лезо. Довжина їх 16—19 см, ширина леза — від 5,5 до 8 см, обушка — 3×2 см (рис. 2, 2—4).

Решта 28 екземплярів мають дещо потовщене та закруглене лезо. Довжина їх 14,5—19,5 см, ширина леза — 3,5—5,5 см, ширина в середній частині — до 5 см (рис. 2, 5—8).

Лишається дискусійним питання про походження сокир цього типу та про місце добування сірувато-білого кременю для їх виготовлення.

Нещодавно А. Флореску висунув гіпотезу про те, що основне джерело сировини для виготовлення сокир схожих типів та розмірів, що відносяться до культурного ареалу Кукутені — Трипілля, знаходилося у Верхньому Подністров'ї². Однак з цим твердженням не завжди можна погодитись. Адже сірувато-чорний прутський і навіть світлий дністровський кремінь відрізняються від сірувато-білого матового кременю, з якого виготовлені кислицькі сокири. Більше того, всі відомі нам сокири з пізньотрипільських поселень або поховань у кам'яних скринях, виготовлені з дністровського чи волинського кременю, відрізняються від сокир з с. Кислицького не тільки за сортом кременю, а й за формою і технікою обробки (грані не мають чіткого рисунку, обробка за допомогою великих фасеток та ін.).

Таким чином, сокири кислицьких кладів не є характерними для синхронних культур енеоліту — ранньої бронзи на території УРСР. Вони зустрічаються дуже рідко, переважно як поодинокі знахідки, і до того ж мають деякі відміни. Слід згадати сокири з пізньотрипільських поселень біля сіл Кринички, Стіна, Колодяжне, досліджених С. С. Гамченко в 1909, 1913, 1927, 1929 рр.³, сокири з колекцій Ха-

² А. Флореску, О кремневых топорах в Молдове, *Dacia*, III, București, 1959, стор. 92.

³ Сокири з розкопок С. С. Гамченко в с. Кринички опубліковані Б. Л. Богаєвським; див. Б. Л. Богаєвський, Орудия производства и домашние животные триполья, *Л.*, 1937, стор. 57—58, рис. 8, 9.

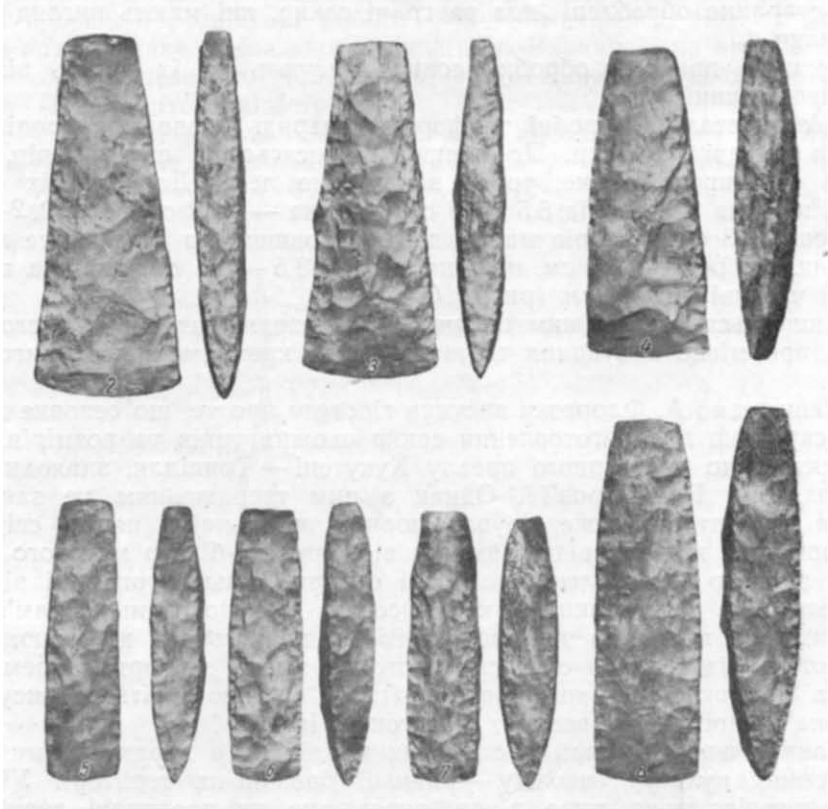

Рис. 2. Крем'яні сокири двох кистицьких кладів:
1 — загальний вигляд; 2—4 — сокири першої підгрупи; 5—8 — сокири другої підгрупи

ненко⁴, сокиру з колекцій Одеського державного музею⁵, а також ряд сокир з поховань у кам'яних скринях Волині та Поділля⁶.

Найбільш близькою аналогієюкладам з с. Кислицького та деяким окремим знахідкам з території УРСР є крем'яні сокири Бьюрселетського кладу⁷ та інших датських місцезнаходжень⁸ (рис. 3, 1—5). При порівнянні їх вражає подібність форм та техніки обробки (чіткість граней, стандартизований фасеточний зигзаг тощо).

Поширення подібних сокир як поодиноких, так і у вигляді кладів, є результатом міжплеменних торговельних (обмінних) зв'язків, які

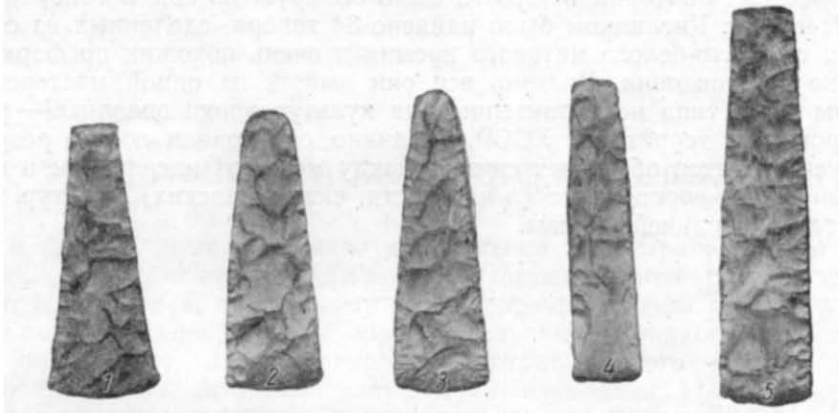

Рис. 3. Крем'яні сокири з території Скандинавії (за Брондстедом).

значно зміцніли в II тисячолітті до н. е. Дослідники вказують, що зряддя з кременю були одним з головних предметів обміну⁹.

На думку Г. Кларка, Скандинавія є однією з найбільш примітивних територій щодо наявності сировини, майстерень та особливо численних кладів, що складаються з крем'яних сокир, які ще не були у використанні, та їх заготовок. Вони були не лише знаряддям праці, а й розглядалися як матеріальна племенна цінність, як зручний засіб обміну. Ця торгівля досягла свого найбільшого розвитку в кінці неоліту і на початку бронзового віку¹⁰.

Аналіз крем'яних сокир обох кладів з с. Кислицького теж приводить нас до думки, що ці сокири з'явилися на нашій території в результаті зміцнілих обмінних зв'язків місцевих племен мідного віку з племенами північно-європейських культур часу неоліту і ранньої бронзи.

⁴ Б. Н. и В. Н. Ханенко, Древности Приднепровья, вып. I, К., 1899, стор. 8, табл. III, рис. 25, 26.

⁵ Є. Ф. Ярова, Кам'яні знаряддя праці з фондів Одеського державного музею, Матеріали з археології Північного Причорномор'я, вип. III, Одеса, 1959, стор. 204, табл. I, рис. 5.

⁶ І. Ф. Левицький, Пам'ятки мегалітичної культури на Україні, Антропологія, т. II, К., 1929; L. Kozłowski, Młodsza epoka kamienia w Polsce, Lwów, 1924, стор. 93, табл. XXIV, 3, його ж, Epoka kamienia na wydmach wschodniej części Nyzyny Malopolskiej, Archiwum nauk antropologicznych, t. II, № 3, Warszawa, MCMXXII, табл. XIII, 1.

⁷ С. J. Becker, Die nordschwedischen Flintdepots. Ein Beitrag zur Geschichte der neolithischen Fernhandels in Skandinavien, Acta archeologica, vol. XXIII, Kobenhavn, 1952, стор. 37, рис. 3, 8.

⁸ Johannes Brondsted, Danmarks Oldtid I, Stenaldeen, Kobenhavn, 1938, стор. 197, 247, рис. 196, 140.

⁹ Г. Кларк, Доисторическая Европа, М., 1953, стор. 224 і далі. А. А. Формозов, Клады кремневых орудий на территории СССР, Archeologické rozhledy, Ročník X, Praha, 1958, sešit 5, стор. 637.

¹⁰ Г. Кларк, вказ. праця, стор. 251.

КЛАД КРЕМНЕВЫХ ТОПОРОВ

Резюме

Несколько лет тому назад колхозниками с. Кислицкого, Томашпольского района, Винницкой области, случайно были найдены два клада кремневых топоров. В результате разведочных раскопок, проведенных здесь автором в 1959 г., было обнаружено еще 5 топоров.

Всего в с. Кислицком было найдено 34 топора, сделанных из серого или серовато-белого матового кремня и очень похожих по форме и технике изготовления. Видимо, все они вышли из одной мастерской. Топоры этого типа не характерны для культур эпохи энеолита — ранней бронзы на территории УССР. Очевидно, они попали сюда в результате усилившихся обменных связей между местным населением и племенами северо-европейских (в частности, скандинавских) культур эпохи неолита и ранней бронзы.
